

Бојана Сабо (Београд, Србија)

А. Јелачић (1892–1941) о руској критици и социјалној мисли на страницама часописа «Руски архив» (1928–1937)

Апстракт: Чланак доноси преглед расправа проистеклих из пера А. Јелачића посвећених руским мислиоцима XIX века, обједињених под називом «Велики мајстори руске књижевне критике и социјалне мисли». У «Руском архиву» су оне почеле да излазе у двоброју XX–XXI (1932) и излазиле су до двоброја XXX–XXXI (1935). Ове расправе представљају приказ живота и дела руских социјалних мислилаца и књижевних критичара XIX века, од 40-их година, па све до краја (с посебним освртом на период од 40-их до 70-их године). Јелачић приказује еволуцију њихових филозофских погледа: од Хегела и његовог идеализма, преко антрополошког материјализма Фојербаха, до Кантовог агностицизма и Контовог позитивизма.

Кључне речи: «Руски архив», А. Јелачић, књижевна критика, Бјелински, Чернишевски, Доброљубов, Григорјев, Писарев, Михајловски

Bojana Sabo (Belgrade, Serbia)

A. Jelachic (1892–1941) about Russian Literary Criticism and Social Thought in the “Russian Archive” (1928–1937)

Abstract: The article gives a survey of A. Jelachic’s observations dedicated to the Russian thinkers of the 19th century, unified under the title “Grand Masters of Russian Literary Criticism and Social Thought”, published in the “Russian Archive” in 1932–1935. These articles concern the life and work of Russian social thinkers and literary critics of the 19th century from the 1840s until their deaths (with a special reference to the period from the 1840s to the 1870s). Jelachic shows the evolution of their philosophical views: from Hegel and his idealism through the anthropological materialism of Feuerbach to Kant’s agnosticism and Conte’s positivism.

Key words: “Russian Archive”, A. Jelachic, literary criticism, Belinsky, Chernyshevsky, Dobrolybov, Grigoryev, Pisarev, Mikhailovsky

Часопис *Руски архив* је покренут у августу¹ 1928. године у Београду, што потврђују дневне новине *Политика* од 11. августа 1928. године, које најављују појаву новог гласила: “Ове недеље из штампе излази часопис *Руски архив* на српскохрват-

¹ У библиотечким каталозима као време покретања часописа наведен мај 1928., исти податак налазимо и у Драгана Грујић, Гордана Ђоковић “*Руски архив*”. *Библиографија*. Београд, Институт за науку и књижевност, 2012.

ском језику”¹. Последњи троброј часописа (XXXX–XXXXII), посвећен А. Пушкину, поводом његовог јубилеја, је изашао у јануару / марту 1937. године. За непуну деценију излажења часописа је изашло укупно 42 броја. Бројеви су имали између 10 и 12 штампарских табака, а већ од броја V–VI појављују повремено двоброји (обима 10–16 штампарских табака) или чак троброји.

Часопис је издавао *Земгор*, удружење руских обласних и градских самоуправа у Краљевини СХС, тачније Научно одељење ове организације. Услед тога је на корицама часописа као одговорни уредник је био потписан професор књижевности и књижевни историчар Павле Стевановић, који се налазио на челу наведеног одељења. У уводном чланку *Наши циљеви* стоји да часопис уређује анонимни уређивачки одбор. Без обзира на то А. Петров у свом раду *Руски часопис у Србији: “Руски архив” – лицем према Русији* долази до сазнања да је главни уредник часописа био Ф. Махин², а да је за директора је касније из Прага стигао један од уредника емигрантског часописа *Воља Русије (Воля России)* В. Лебедев³.

Основни програм *Руског архива* дат је већ на његовим корицама у поднаслову у виду неке врсте прогласа, на основу ког је часопис најављен као “часопис за политику, културу и привреду”. Наведени поднаслов допуњује и оглас у ком стоји: “У сваком броју РУСКОГ АРХИВА штампаће се чланци о спољној и унутрашњој политици Русије, о њеном духовном и научном животу, о њеној привреди и финансијама. Руској уметности и литератури биће дато најшире место. Систематски преглед свих грана живота Русије. Критика и библиографија. Преглед часописа. Живот и рад руске емиграције. Велики број чланака биће илустрован гравирама, картама и дијаграмима”.

Посебну пажњу у часопису завређују прилози Алексеја Јелачића (1892–1941). У историчару, професору филозофије, књижевном историчару, преводиоцу Алексеју Јелачићу *Руски архив* је имао једног од најагилнијих сарадника⁴. У београдском часопису он се представио са готово 30 прилога на различите теме, укључујући приказе најновијих књига, часописа и конгреса. Међу тим прилозима се издвајају његове расправе посвећене руским мислиоцима XIX века, обједињене под називом *Велики мајстори руске књижевне критике и социјалне мисли*, које су почеле да излазе у двоброју XX–XXI (1932) и излазиле су до двоброја XXX–XXXI (1935)⁵. Сваки од тих прилога посвећен је по једном посебном мислиоцу, а Јелачићева идеја је била да својим чланцима о Бјелинском, Чернишевском, Доброљубову, Григорјеву, Писареву и Михајловском покаже развојни пут сваког од њих, као и начин на који су се развијале руска критика и социјална мисао у XIX веку, кроз призму сагледавања перспективе путева и судбине Русије.

У оквиру ове публицистике Јелачић посвећује пажњу биографији и оним делима наведених мислилаца која се тичу теме прилога, док остала њихова дела нису била у овим чланцима предмет његовог интересовања.

Сви прилози су писани по истом обрасцу. На почетку су обимне биографије, које садрже податке о пореклу, образовању, карактеру сарадње у часописима, ду-

¹ Anonim, *Руски архив*, у: “Политика”, бр. 7284, 11. август, 6.

² О. Ђурић у књизи *Руска литерарна Србија 1920–1941 (писци, кружоци и издања)* наводи да је београдски часопис “потписивао председник” *Земгора* “Фјодор Махин. Други потписник је био његов главни уредник: др Павле Стевановић, универзитетски професор и руски ђак” (248).

³ В. Лебедев долази у Југославију 1932. године, након гашења прашке *Воље Русије*.

⁴ Од 1930. године био је члан редакције *Руског архива*.

⁵ Ове студије су као засебна књига објављене на српском језику 1934. године у Београду под називом *Руска социјална мисао XIX века*.

ховним и материјалним приликама у којима су настајала дела која се помињу у *Руском архиву*, о прихватању или одбацивању западних филозофских система. Јелачић све то не помиње случајно. Сви ови елементи су били битни пошто су одражавали друштвено, културно, политичко и економско стање у тадашњој Русији. Период који обухватају Јелачићеве расправе (од 40-их година XIX века, па све до његовог краја) период је када се у Русији формирају «народњаштво», «словенофилство» и «западњаштво», период када се води борба за ослобађање сељака, када је постојао јак утицај немачке филозофије на руске мислиоце. После биографија Јелачић обично у својим чланцима посвећује пажњу тумачењу појмова уметност и књижевност, приказу основних филозофских и социјалних идеја, као и критичке делатности личности о којима пише, често се служећи обимним цитатима из њихових дела. У овим деловима студија које подсећају на енциклопедијске чланке Јелачић углавном наводи сопствене ставове, ретко се позивајући на неке друге руске ауторе. Он настоји да што општије и што објективније прикаже сваког од мислиоца.

Велике мајсторе руске књижевне критике и социјалне мисли отвара прилог посвећен социјалном мислиоцу, публицисти Висариону Григорјевичу Бјелинском (1811–1848) с којим почиње ново доба у историји руске књижевне критике. Управо појавом чланка Висариона Григорјевича *Књижевна маштања (Литературные мечтания)* “ствара се руска критика, као нарочита књижевна врста, и то са врло оригиналним и занимљивим особинама, са дубоким утицајем не само на књижевност и уметност него на сав народни и јавни живот”¹.

Како би што јасније српским / југословенским читаоцима представио живот и дело Висариона Григорјевича, Јелачић чланак условно дели на два периода: први је везан за московски живот Бјелинског, а други за петроградски. Управо с тим периодима живота Бјелинског повезана је еволуција његових филозофских погледа: од заноса немачком филозофијом, посебно Хегелом у московском периоду “мирења са стварношћу” (1837–1839), па до позиција негирања савремене стварности и критичног односа према Хегеловој филозофији у петроградском периоду.

Потпуни развој стваралаштва и идеја Бјелински доживљава управо по пресељењу у Петроград, због тога Јелачић у својој расправи посебну пажњу посвећује овом периоду. Тада се Бјелински формира као критичар, будући да је уређивао рубрику критике и библиографије од 1839. до 1846. у часопису *Отаџбински записи (Отчественные записки, 1818–1884)*, а од 1846. у часопису *Савременик (Современник, 1836–1866)*. Критика у време Висариона Григорјевича добија најважније место у часопису, захваљујући пре свега њему, пошто је за предмет критичких чланака узимао не само књижевност и уметност него све оно што је било битно и актуелно за руску интелигенцију. Будући да је Бјелински и поред цензуре успевао да у завијеном облику, а опет разумљивом руском свету, пише на књижевнокритичке, политичке, социјалне, етичке теме, може се говорити о стварању “правца или школе” (XX–XXI, 90).

Што се тиче историографских питања, Бјелински је био “западњак” и активно је бранио своје ставове везане за путеве Русије у полемици са “словенофилима” (*Поглед на руску књижевност, – Взгляд на русскую литературу, 1846*), *Писмо Гогољу – Письмо Гоголю, 1847*), посебно за Петрову реформу. Као и Чернишев-

¹ *Руски архив часопис за политику, културу и привреду Русије*, Београд: Удружење “Земгор”, XX–XXI, 76. У даљем тексту се цитати по овом извору наводе само са бројем свеске часописа и стране у заградама.

ски, Бјелински види будућност Русије у социјалној једнакости. Томе Русија треба да тежи и треба јој помоћи да дође до тога.

Занимљиво је да у чланку о Бјелинском Јелачић готово не поклања пажњу размишљањима критичара о личности и њеној улози у друштву и историјском процесу, што је био важан део његових филозофских поимања, посебно у петроградском периоду. На ово је вероватно утицала Јелачићева тежња да што општије и једноставније прикаже еволуцију филозофских и социјалних погледа Висариона Григорјевича, као и његову критичку делатност.

Као настављача критичке линије Бјелинског, Јелачић види публицисту, филозофа, писца, књижевног критичара Николаја Гавриловича Чернишевског (1828–1889), који је у својим чланцима, расправама и приказима такође писао о “сви-ма актуелним питањима и појавама књижевности, а и јавног живота, уколико он налази одјека у књижевним делима” (XXXII–XXXIII, 134). Поред књижевности Николај Гаврилович је пратио и полемику око припреманог ослобођења сељака, као и развој филозофије и природних наука.

Однос према Чернишевском је, због његових револуционарних идеја, био двојак: руско напредно друштво је у њега гледало као у пророка, док га је цар Александар сматрао највећим непријатељем. Имајући ово у виду, не чуди што је његово име дуго било забрањено. Тек на преласку XIX у XX век почиње да се проучава лик и дело Николаја Гавриловича, објављивањем докумената и расправа о њему.

Како би што боље упознао српске / југословенске читаоце са стваралаштвом Чернишевског, Јелачић посебну пажњу поклања његовом филозофском систему заснованом на природним наукама и радовима Њутна, Лапласа и других. Његов поглед на свет се формирао под утицајем античког, француског и енглеског материјализма XVII–XVIII века, као и под утицајем Хегела (иако је врло брзо схватио да његови општи принципи не могу послужити приликом анализе конкретне стварности) и нарочито антрополошког материјализма Фојербаха.¹ Основни филозофски рад Чернишевског је *Антрополошки принцип у филозофији (Антропологически принцип в философии, 1860)*, настао као одговор у полемици на књигу П. Лаврова *Есеји о питањима практичне филозофије (Очерки вопросов практической философии)*, објављен у *Савременику* 1860. Управо у овом делу Николај Гаврилович, размишљајући у духу природних наука, излаже своје филозофске погледе које Јелачић карактерише као “монизам са материјалистичким обележјем” (XXXII–XXXIII, 138), будући да се у основи његовог филозофског приступа човеку налази идеја о јединству људског организма.

Јелачић у оквиру материјалистичког монизма посебно издваја учење Чернишевског о моралу – “разумном егоизму”, који се састоји у “стављању нагласка на опште интересе, а не појединачне”². Ова теорија “разумног егоизма” има револуционарно-демократски социјални смисао.

Како би представио реалистичку естетику Николаја Гавриловича, Јелачић у својој расправи поклања пажњу и његовом магистарском раду *Естетички однос уметности према стварности (Эстетические отношения искусства к действительности, 1885)*. Јелачић разматра појмове лепог, узвишеног, трагичног и

¹ Чернишевски се према Фајербаховом филозофском учењу односио веома критички, тако да, идући ка материјализму, није постао прави његов следбеник.

² В. Голубовић, *Алексије Јелачић о руској књижевној критици и социјалној мисли*, у: “Часопис Руски архив (1928–1937) и култура руске емиграције у Краљевини СХС / Југославији”. Зборник радова, уреднице В. Матовић, С. Бараћ, Београд, Институт за књижевност и уметност, 2015, 145.

комичног код Чернишевског. У тумачењу лепог руски мислилац се супроставља Хегеловом схватању лепог, који је тврдио да реална стварност нема вредности непролазне за уметност, па Чернишевски заступа тезу да лепо и узвишено стварно постоје у природи. Управо због тога је основни циљ уметности подражавање природе, с тим што као објекат свог подражавања уметност мора изабрати само оно што је у стварности лепо и занимљиво. Уметност мора да се бави животом. Чернишевски одбацује идеју “уметност ради уметности”.

Што се тиче критичког рада Николаја Гавриловича, у његовим чланцима посвећеним делима руских писаца XIX века огледа се неподударност теорије и праксе: иако је по убеђењу био социолог и моралиста и тежио критичком реализму, у критичким чланцима је позитивно судио и о делима која нису била у складу с његовим идеалима.

Ако је у расправи која се тичала Бјелинског Јелачић настојао да наведе основне поставке његовог критичког начела, у овом свом прилогу он посматра одвојене чланке и радове Чернишевског не наводећи основне одлике. Тако се осврће на критичарев приказ раних приповедака Лава Толстоја објављен у *Савременику* (1856), текстове Николаја Гавриловича о Александру Пушкину и о приповеци Ивана Тургенева *Асја*.

Као најјачег настављача традиције реалистичке критичке линије Бјелинског Јелачић сматра књижевног критичара и публицисту, сарадника Чернишевског Николаја Александровича Доброљубова (1836–1861). У расправи посвећеној овом критичару 50-их и 60-их година XIX века сарадник београдског часописа не доноси општа запажања о погледима овог писца на књижевност и историју. Читалац београдског часописа треба да извуче закључке о размишљањима Доброљубова углавном на основу цитата из његових чланака које Јелачић у својој расправи на страницама двоброја XXIV–XXV *Руског архива* обилато доноси: “Ми смо изнели основне линије идеологије Доброљубова, служећи се, према методи коју смо изабрали, поглавито његовим речима” (XXIV–XXV, 101). Ову методу приликом приказивања лика и дела Доброљубова Јелачић највероватније бира и због тога што се помоћу чланака Николаја Александровича могу спознати природа, особине и судбина руског друштва.

Јелачић пре свега поклања пажњу чланак Доброљубова *Када ће најзад доћи прави дан (Когда же придет настоящий день)* написаном поводом романа И. Тургенева, у којој мислилац естетској критици супротставља критику у којој су “сумирани они подаци разбацани у пишевом делу” и које критичар узима “као постојећи факат, животну појаву” која се налази пред читаоцем (XXIV–XXV, 86). Доброљубов сматра да се задатак критичара управо и састоји у прикупљању и систематизацији ових подака, у тежњи да покаже однос дела према стварности, будући да она чине саставни део јавног живота.

За критичара су нарочито били инспиративни писац Гончаров и његов роман *Обломов*, као и Островски и његовог драмско стваралаштво.

Чланак поводом *Обломова (Шта је то обломовитина? – Что такое обломовщина?*, 1859) поред књижевнокритичких и естетски опажања доноси и разматрање појма и појаве “обломовшине”, док у расправама посвећеним драмском стваралаштву Островског *Тамно царство (Темное царство*, 1859) и *Зрачак светлости у тамном царству (Луч света в темном царстве*, 1860) Доброљубов даје “далекосежно тумачење целокупне старе Русије” (XXIV–XXV, 94) коју назива “тамним царством”. Јелачић у својој расправи подвлачи да је чланак руског кри-

тичара Тамно царство по својој уметничкој страни, начину мишљења и критичком сензибилитету постао за савременике Доброљубова, а и потомке, нека врста програмског начела: “Као што је Бјелински утврдио за дуже времена поглед на Гогоља, исто то је учинио Доброљубов за Островског” (XXIV–XXV, 95).

На основу критичких чланака Доброљубова може се закључити да је он, као и Бјелински, и Чернишевски, припадао “западњацима”.

Велику улогу у стваралаштву Доброљубова игра његова друштвена филозофија, која се заснивала на култу личности и њене слободе. Нажалост, овим размишљањима Николаја Александровича, која су била веома битна за његов поглед на свет, у Руском архиву је поклоњено мало пажње. Јелачић се у чланку о Доброљубову углавном потрудио да представи његов критички опус.

Руски публициста, књижевни критичар Дмитриј Иванович Писарев (1840–1868) сматра се после Чернишевског и Доброљубова трећим великим критичаром шездесетих година¹.

Наводећи биографију Дмитрија Ивановича, једне од најспорнијих фигура руске друштвене, филозофске и књижевнокритичке мисли², Јелачић указује на то да руски критичар формира своје погледе на свет управо у доба укидања кметске зависности сељака 1861. када су руски сељаци били пуни очекивања и наде за бољи живот, баш као и руски напредни интелектуалци, на чијој страни је био и Писарев.

Јелачић у свом панорамском чланку посвећеном Писареву доноси систематизацију расправа Дмитрија Ивановича према областима којима се баве. Дели их у 4 групе: у прву, и најважнију групу спадају чланци поводом “различитих књижевних појава, највише романа, приповедака и драмских комада које су у оно време излазили” (XXVIII–XXIX, 163), другу групу чине научнопуларне расправе из историје и социјалних наука, трећу расправе филозофског карактера и педагошки чланци, док се у четвртој групи налазе популарни чланци из природних наука.

Како би што боље и објективније представио еволуцију Писарева и његових ставова, Јелачић цитира његова дела која садрже најбитније критичарове идеје које се односе на књижевност, уметност, морал и друштвени живот (студија *Схолластика XIX столећа – Схолластика XIX века*, 1861)³, чланак *Устајала вода (Стоячая вода*, 1861). и расправе *Писемски, Тургенев и Гончаров (Писемский, Тургенев и Гончаров*, 1861).

У критичким расправама Писарева практично нема размишљања о књижевним и естетским особинама дела, због тога што књижевност, а и критика морају бити друштвено корисне. Улога књижевних дела је да буду знаци и сведочанства свог времена. Најрадикалнији по питању “уништења естетике” били су чланци Писарева *Реалисти (Реалисты*, 1861) и *Уништење естетике (Уничтожение эстетики – Разрушение эстетики*, 1865) у којима он доказује да не постоје принципи, а ни закони у уметности, радикално се разилазећи са ставовима Бјелинског, Чернишевског и Доброљубова. У том кључу он приступа и стваралаштву Пушкина,

¹ Писаревљев поглед на свет поклапа се с типом погледа на свет Чернишевског и његових сабораца окупљених око часописа *Савременик*.

² Без обзира на то што је Писарев био једна од најспорнијих фигура руске друштвене и филозофске мисли, Јелачић у својој расправи прво наводи све значајне и позитивне особине руског критичара, као што су: “ванредна лепота и богатство језика”, “сјајна духовност”, “страсност, његов буран ватрени темерамент” (XXVIII–XXIX, 164). Када пише о негативним особинама критичара, Јелачић их углавном узима од других руских писаца који су замерали Писареву на противречностима.

³ У овој програмској студији износи особине савремене руске критике.

ког посматра пре свега великим стилистом, али не и песником. Негативне изјаве о делима и јунацима А. Островског, И. Тургеева и других писаца створили су негативну репутацију о Писареву као критичару.

У оквиру размишљања Дмитрија Ивановича о друштвеним питањима Јелачић издваја проблем о присвајању (власништву) и расподела продуката рада. Зато он предлаже преуређење постојеће друштвене и економске организације, тако да појединци који улажу своју труд не би били оштећени. Зато не чуди што Писарев пре свега инсистира на развоју индустрије, на формирању средњег сталежа, који је мислио да претвори у “мислеће реалисте”. Идеја му је била да земљопоседници споје свој профит с радницима. По погледима на друштвену и економску организацију Дмитриј Иванович иступа као идеолог буржоаског пута у развоју Русије—иако је по свом погледу на свет делио просветитељске, наткласне идеје. Излаз из великог социјалног проблема Писарев поред реалистичке идеологије види, као и Чернишевски, у посебној улози коју треба да одиграју природне науке .

Размишљајући о етичким постулатима реалистичког рада критичар долази до појаве и појма егоизма. Ову идеју он такође сагледава у духу Чернишевског, сматрајући да “разумни”, “реалистички” егоизам служи појединцу да развије слободну личност.

Управо се у том Писаревљевом реализму, критици стварности и у буђењу “тежње руске интелигенције ка позитивном знању и служби народу” (XXVIII–XXIX, 183) огледа, по Јелачићу, његова велика улога у руском друштву и мисли.

За разлику од Бјелинског, Чернишевског, Доброљубова и Писарева, песник, књижевни и позоришни критичар, преводилац Аполон Александрович Григорјев (1822–1864) налазио се изван главног тока руске књижевне критике и није припадао великим струјама, а ни школама социјалне мисли. Представљању његових погледа Јелачић приступа веома критично, што није био случај у претходним расправама објављеним у *Руском архиву* посвећеним руским мислиоцима. Тако сарадник београдског часописа на почетку свог приказа наводи да је тешко у једном малом чланку представити Григорјева, који се “често губио у противречностима, у неодређеној употреби термина, у китњастим и замршеним изразима. Поред тога, он је стално волео да се одваја од главне теме, да се занесе споредним истраживањима, а понекад и досеткама, анегдотама, уметничким сликама, а и жучном полемиком” (XXVI–XXVII, 196). Без обзира на то, приметна је Јелачићева тежња да што потпуније и тачније представи овог мислиоца и његове погледе на критику, историју, уметност. За разлику од расправе о Доброљубову засноване углавном на навођењу цитата из дела самог Николаја Александровича, код Григорјева готово да нема цитата из његових текстова, као што се и сами текстови ретко помињу, што је вероватно било повезано с недоследношћу самог Аполона Александровича.

Мисли Аполона Александровича је највише окупирали књижевност¹ која је била тесно повезана са животом, услед чега је он, као и Бјелински, Чернишевски, Доброљубов и Писарев, био практично не само књижевни критичар него и критичар целокупног руског живота.

За разлику од осталих мислилаца који су били предмет Јелачићевог интересовања, иако није припадао великим књижевним и друштвеним правцима, Аполон Александрович је својим идејама био близак словенофилима. Његови филозофски погледи представљали су спој естетике романтизма (Шелинга) и словенофилске

¹ У руској књижевности је највише ценио њене националне црте.

традиције схватања културе (признавање одређених значаја патријархалних и религиозних начела у народном животу, учење о религиозно-месијанској улози руског народа)¹. Поред сличности са словенофилима Јелачић у свом чланку наводи разлике између критике Григорјева и учења словенофила. Аполон Александрович дели критику на четири групе: естетску, теоријску, историјску и органску. Он као и његови савременици (Чернишевски и Доброљубов) одбацује естетску критику, будући да је она далеко од живота, као и теоријску критику. Посебну пажњу у својој расправи Јелачић посвећује Григорјеву као оснивачу “органске критике”, с тим што Григорјево тумачење овог појма одбацује као нејасно. Због тога Јелачић тумачећи појам органске критике полази од Шелинговог схватања процеса развоја васионе и човечанства: највиши облик уметничког стваралаштва представља хармонично јединство несвесног стварања и дубоко свесног, органског доживљавања стварности.

Из Јелачићевог пера ми тек на крају текста практично сазнајемо да је Григорјев писао критике о Љермонтову (негативне), Пушкину, Тургееву и, наравно, Островском, чије драмско стваралаштво сматра “највишом синтезом руских народних начела” (XXVI–XXVII, 207).

Јелачић завршавајући текст о Григорјеву још једном подвлачи да се он потпуно разликовао од “главних и типичних представника социјалне и литерарно-критичке мисли”, будући да је био “мистичар и националиста” (XXVI–XXVII, 210), што не умањује његов значај, пошто је пре свега проповедао хуманост и веровао у свој народ и идеал истине и правде, који је пропагирала руска књижевност.

На крају циклуса својих расправа о руским мислиоцима XIX века у *Руском архиву* Јелачић посвећује пажњу руском публицисти, социологу, књижевном критичару и историчару Николају Константиновичу Михајловском (1842–1904). Иако је овај критичар васпитаван на делима Доброљубова, Чернишевског, Писарева и Херцена, 70-их година XIX века биле су превазиђене идеје ниҳилизма Писарева и његових “реалиста које мисле”, појављују се критичко народњаштво и “личности које мисле критички” (XXX–XXXI, 123), док на место “разумног егоизма” долази алтруизам, а на место Фојербаховог материјализма агностицизам Имануела Канта и позитивизам Огиста Конта, које овај мислилац прихвата.

Будући да је Михајловски у својим делима (из области социологије и књижевне критике) оставио целовит поглед на свет и социјално-етички систем, Јелачић га у *Руском архиву* приказује у најопштијим цртама. За критичара је централна тачка његове антропоцентричне филозофије и социологије, сматра Јелачић, била личност. Управо са “гледишта њених права, њених интереса <...> Михајловски је судио о напретку, о друштву, о његовој организацији” (XXX–XXXI, 127), као и о социјалним теоријама свог доба (Спенсер, Дарвин) против којих иступа. Николај Константинович је, као и Писарев, заступао идеју о стварању друштва у ком не би било сталежа. Индивидуализам Михајловског подразумева стварање узајамне везе између личности и друштва. Јелачић у својој расправи наглашава да иако критичаре идеје јесу повезане с либерализмом, код Михајловског се не ради о оном буржоаском либерализму који угњетава људску личност под паролом слободе и националног богатства. У истом кључу треба посматрати и рад: он не сме да

¹ Помињући ову идеју “специјалне мисије, коју је Божје провиђење доделило сваком народу” (XXVI–XXVII, 197) Јелачић наводи да су је и словенофили и Григорјев преузели од Шелинга, не помињући при томе да је Григорјеву од целе словенофилске традиције схватања културе била најбитнија управо идеја Хомјакова.

буде повезан са експлоатацијом. У неким приступима у својој индивидуалистичкој идеологији Михајловски се приближио социјализму као идеалу будућности.

Михајловски у својим расправама није заобишао ни историографско питање, које је било веома важно мислиоцима XIX века. Он је веровао да је Русија способна да развије нов и себи својствен пут привредног успона. То руско питање је у стању да реши руско народњаштво, а установа која би била кадра да реши социјално и руско питање била је, као што су о томе писали Херцен и Чернишевски, руска сељачка општина. У духу Чернишевског, мислилац посматра општину као средство за постизање привредног благостања, као и за стварање услова за морални развитак људске личности.

Јелачић скреће пажњу на то да је Михајловски посебан смисао придавао појму интелигенције (слоју мислећих и образованих људи које је изнедрило напредњаштво). Размишљајући о њој у духу Писарева, Николај Константинович је настојао да расветли њену социјалну улогу, порекло, смисао речи коју означава. Расветливши њен смисао и улогу Михајловски износи један од кључних проблема модерне руске историје, који постоји и после револуције, а то је проблем понора који дели интелигенцију, чија је улога да служи народу, и народ. Овакво стање је изазвало неслагање између интелигенције и буржоазије. Тек кад превазиђе те потешкоће, Русија ће моћи да крене ка срећнијој будућности.

Михајловски је у области књижевне критике био настављач традиције великих руских критичара, пошто је сваки његов чланак објављен у фељтону *Записи профаног (Записки профана)* који је излазио у часопису *Отаџбински записи (Отечественные записки)* од 1875. до 1877. поводом разних књига и у ком је Михајловски износио значајне мисли из различитих области живота.

Јелачићеве расправе објављене у *Руском архиву* представљају приказ живота и дела руских социјалних мислилаца и књижевних критичара XIX века, од 40-их година, па све до краја (с посебним освртом на период од 40-их до 70-их године). Јелачић приказује еволуцију њихових филозофских погледа: од Хегела и његовог идеализма, преко антрополошког материјализма Фојербаха, до Кантовог агностицизма и Контовог позитивизма.

Сви књижевни историчари који су били предмет Јелачићевих прилога држали су се превасходно у оквирима реалистичког правца у књижевној критици, настављајући линију коју је започео Бјелински.

Сви су такође били заузети размишљањима о путевима Русије, услед чега је тешко одвојити њихова размишљања о књижевности од социјалних питања. Што се тиче будућности Русије, они је виде у социјалној једнакости људи. Доста пажње у расправама је поклоњено питању личности и њене слободе, на шта је свакако утицало друштвено уређење тадашње Русије, као и то да се радило о преломном периоду у историји Русије, руске књижевности и социјалне мисли.

ЛИТЕРАТУРА

Руски архив часопис за политику, културу и привреду Русије XX–XXI (Београд: Удружење “Земгор”), 1932.

Руски архив часопис за политику, културу и привреду Русије XXII–XXIII (Београд: Удружење “Земгор”), 1933.

Руски архив часопис за политику, културу и привреду Русије XXIV–XXV (Београд: Удружење “Земгор”), 1933.

Руски архив часопис за политику, културу и привреду Русије XXVI–XXVII (Београд: Удружење “Земгор”), 1934.

Руски архив часопис за политику, културу и привреду Русије XXVIII–XXIX (Београд: Удружење “Земгор”), 1934.

Руски архив часопис за политику, културу и привреду Русије XXX–XXI (Београд: Удружење “Земгор”), 1935.

Голубовић В. Алексије Јелачић о руској књижевној критици и социјалној мисли, у: “Часопис Руски архив (1928–1937) и култура руске емиграције у Краљевини СХС / Југославији”. Зборник радова, уреднице В. Матовић, С. Бараћ, Београд, Институт за књижевност и уметност, 2015.

Грујић Д., Ђоковић Г. Руски архив Библиографија, Београд: Институт за књижевност и уметност, 2012.

Ђурић О. Руска литерарна Србија 1920–1941: (писци, кружоци, издања), Горњи Милановац: Дечје новине ; Београд : Српски фонд словенске писмености и словенских култура; Крагујевац : «Никола Николић», 1990.

Петров А. “Руски часопис у Србији: *Руски архив* – лицем према Русији”, у: Језик, књижевност, култура. Новици Петковићу у спомен, ур. Ј. Делић, А. Јовановић, Београд: Институт за књижевност и уметност, Филолошки факултет универзитета у Београду, 2011.

Сведенија об авторе:

Бојана Сабо,
магистар филолошких наука
виши лектор за руски језик
Филолошког факултет
Универзитет у Београду

Bojana Sabo,
PhD
Senior Lecturer in Russian Language
Faculty of Philology
University of Belgrade

bojana.sabo@gmail.com